

Några tankar om språkförståelsen i Norden och Skandinavien idag

By Katarina Lundin, Lund University

*Rethinking Scandinavia – CSS Publications Web Quarterly
Issue II. Published in July 2018*

I föreliggande artikel presenterar jag några tankar om språkförståelsen i Skandinavien och Norden. Utgångspunkten är en problematisering av resultaten från tidigare undersökningar av internordisk och interskandinavisk språkförståelse. Gemensamt för flertalet av dessa undersökningar är att språkförståelse definieras på skilda sätt och att resultaten av dem därför inte riktigt kan beskrivas som bitar i samma pussel. Målet med denna artikel är att försöka teckna en mer rättvisande bild av språkförståelsen idag och samtidigt problematisera vad språkförståelse egentligen kan innebära. För att kunna göra detta behövs en omtolkning av några av de termer och begrepp som vanligtvis används i diskussioner om språkförståelsen i Skandinavien och övriga Norden. På så sätt kan man få en möjlighet att teckna en bild som både är mer rättvisande och mer intressant i diskussioner om språkförståelse. Även olika typer av språknormering blir relevanta fästpunkter för resonemangen, liksom reflektioner om vad som egentligen eftersträvas när vikten av en nordisk och en skandinavisk språkgemenskap understryks i så många sammanhang.

Diskussionen utgår genom hela texten från fyra autentiska intervjusituationer. I den första situationen intervjuar en svensk reporter på Bislett stadion i Oslo en norsk friidrottare på svenska och får svar på norska. Detta skulle kunna beskrivas som ett drömscenario och ett lyckat exempel på att kommunikation på det egna språket i samtal med en annan skandinav faktiskt fungerar utmärkt. I den andra situationen talar den svenska reportern svenska med en dansk friidrottare efter en tävling i Lund. Reportern får svar på danska och översätter de danska svaren till svenska. Både intervjuare och intervjuad håller alltså kvar vid sitt eget språk, även om danskan i viss mån är friserad och anpassad till mönstren för svenskans uttal. I den tredje situationen intervjuar en svensk reporter en dansk idrottare i Stockholm på engelska och får svar på samma språk, och hela intervjun genomförs på engelska. I den fjärde och avslutande intervjusituationen ställer den svenska reportern frågor på engelska till en finsk skidlöpare efter finska framgångar i skid-VM och får även han svar på engelska.

Dessa intervjusituationer fungerar som en fond i artikeln, och till dessa förhåller jag både diskussionerna om faktiska strategier liksom mer eller mindre medvetna språkval och de konkreta resultaten från tidigare undersökningar av språkförståelsen i Norden och Skandinavien. Intervjusituationen är en speciell kontext, men samtidigt är den reell och ofta aktuell och öppnar därmed för diskussioner om faktiska kommunikationsstrategier och mer eller mindre medvetna bakomliggande språkliga val.

Vem förväntas förstå vem i Norden och Skandinavien idag?

En utgångspunkt för diskussioner om språkförståelse i Norden är de förväntningar som finns på språkbrukarna i språksamfundet. Dessa förväntningar är en följd av bland annat ett gemensamt kulturarv. I sådana sammanhang lyfts ofta fram att personer från Sverige, Danmark och Norge ömsesidigt förväntas förstå varandra i en kommunikationssituation. Detta utgör kärnan i den språkförståelsesituation som sägs föreligga i kommunikationssituationer där skandinaviska språkbrukare deltar, på så sätt att skandinaver i samtal med andra skandinaver ska kunna använda sitt eget språk vid produktion och förstå de övriga skandinaviska språken vid perception. Ibland refereras denna situation till som semikommunikation, men som Ridell (2008) påpekar har denna term ibland både definierats och tillämpats så otydligt att den har kommit att få en negativ snarare än en positiv innebörd. I föreliggande text väljer jag därför att inte använda termen semikommunikation. Traditionellt anses alltså svenskar, danskar och norrmän ha en passiv förståelse av grannspråken även om det råder en form av asymmetriskt förhållande dem emellan (se exempelvis Haugen 1966, Bø 1978, Braunmüller 2001). Bakgrunden till denna påstådda och ömsesidiga språkförståelse är att de tre skandinaviska länderna utgör ett så kallat primärt språksamfund. Det finns både inre och yttre orsaker till denna kategorisering. De inre orsakerna är inomspråkliga och förenar tydligt de tre språken svenska, danska och norska: språken liknar helt enkelt varandra när det gäller ordförråd, böjningsmönster, ljudsystem och grammatik. Men i praktiken finns det skillnader även inom denna treenighet eftersom danska och norska har stora delar av ordförrådet gemensamt, medan norska och svenska å sin sida i stor utsträckning delar ljudsystemet. Härav beskrivs förhållandet mellan de tre språken ändå som asymmetriskt. Redan på ett teoretiskt plan skiljer sig på så vis svenskars, danskars och norrmäns uppgift åt när det gäller att förstå grannspråken, åtminstone när det gäller talspråk (se exempelvis Braunmüller 2001, Gregersen 2003, Teleman 2001). Till de utomspråkliga orsakerna till att de skandinaviska språken utgör ett primärt språksamfund kan

räknas interaktion och symbolisk integration som en följd av att de tre länderna är geografiskt och politiskt nära varandra. Med utgångspunkt i såväl inre som yttre orsaker är poängen att både produktion och perception förväntas kunna ske på det egna språket i en interskandinavisk kommunikationssituation. Att kunna producera på det egna språket lyfts fram som centralt.

Island, Färöarna, Finland och Grönland räknas till det sekundära språksamfundet, men språkbrukare från dessa länder har olika förväntningar på sig i en interskandinavisk eller internordisk kommunikationssituation. De bakomliggande orsakerna till dessa förväntningar skiljer sig åt. Isländska och färöiska är i och för sig nordiska språk, men de har ett betydligt mer omfattande böjningssystem än de skandinaviska språken, liksom färre lågtyska och internationella lånord. Men eftersom isländska och färöiska ändå är nordiska språk och uppvisar en del tydliga språkliga likheter finns det inre orsaker till förväntningen att språkbrukare från Island och Färöarna ska förstå danska eller "skandinaviska". De förväntas följaktligen förstå de skandinaviska språken men inte i första hand själva producera tal eller skrift på något skandinaviskt språk.

Till skillnad från islänningar och färingar förväntas språkbrukare från Finland och Grönland förstå svenska respektive danska uteslutande av yttre orsaker eftersom svenska är officiellt språk i Finland och eftersom Grönland av historiska skäl har starka band till Danmark. Några inre orsaker finns däremot inte eftersom finska och grönländska inte är besläktade med och inte heller liknar de skandinaviska språken. Men inte heller finner och grönlänningar förväntas i första hand använda något av de skandinaviska språken vid produktion.

Vem förstår vem i Norden och Skandinavien idag?

För att kunna föra diskussioner om omfunktionalisering och omtolkning av termer och begrepp i en språkförståelsekontext måste några ord sägas om hur språkförståelsen i Norden ser ut. Det blir med nödvändighet breda penseldrag i genomgången av undersökningar om internordisk och interskandinavisk språkförståelse, med utgångspunkt i resultat från såväl attitydundersökningar som kvantitativa och kvalitativa mätningar.

Attitydundersökningar, utifrån resultat från exempelvis Haugen (1953), Bø (1978), Delsing & Lundin (2005) och Bacquin & Zola Christensen (2013), visar på stora skillnader i språkförståelsen. Framför allt fyra resultat sticker ut. För det första upplevs danska som svårast att förstå av de skandinaviska språken, med avseende på talad danska. Resultatet är förståeligt, inte minst eftersom avståndet mellan ljudbild

och skriftbild i danska är stort jämfört med motsvarande avstånd i svenska och norska. För det andra förväntas skrift vara betydligt enklare att förstå än tal. Även detta är av olika skäl ett förväntat resultat: texter skrivna på de skandinaviska språken ser ungefär likadana ut, och även om svenskar har svårt att skilja mellan danska och norska i skrift och både danskar och svenskar har svårt att skilja bokmål från nynorsk är skriftspråk ändå förhållandevis enkelt att förstå. För det tredje uppskattar språkbrukare från Norge sina kunskaper i de övriga skandinaviska språken som betydligt bättre än språkbrukare från Sverige och Danmark. Även detta är ganska väntat mot bakgrund av att norskan – något förenklat – delar ljudsystem med svenskan och ordförråd med danskan och därmed får en viss särställning. För det fjärde uppskattar svenskar och danskar att de förstår engelska betydligt bättre än de skandinaviska grannspråken.

Med utgångspunkt i resultaten från de olika attitydundersökningarna skulle man kunna påstå att intervju språket i det första av scenarierna i inledningen är välvalt: en svensk reporter som intervjuar en norsk idrottare använder svenska och föreställer sig att bli förstådd, liksom han verkar föreställa sig att förstå ett förväntat svar på norska. Av de båda svenska reportrar som intervjuar danska idrottare tar reportern i det första fallet en initial risk när han väljer att tala svenska. Risken kan möjligen beskrivas eftersom intervjun äger rum i Lund och skåningar om än inte just Lundabor är mer vana vid danska än svenskar i resten av landet. Man skulle också kunna säga att risken är större för den som intervjuar än den som blir intervjuad eftersom svenskar uppger att de anser att danska är svårare än vad danskar anser om svenska. Den svenska reportern i Lund visar dessutom att han är medveten om bekymren med att förstå danska eftersom han väljer att översätta svaren till danska. Att som icke-skåning intervjuar en dansk idrottare i Stockholm på engelska får då beskrivas som en säkerhetsåtgärd då reportern inte vill att språkförståelsen ska hindras. Det blir då ett givet val för den svenska reportern att övergå till engelska.

Också kvantitativa undersökningar, utifrån resultat från bland andra Maurud (1976), Jørgensen & Kärrlander (2001), Lundin & Zola Christensen (2001), Desing & Lundin (2005) och Prins (2005), visar på stora skillnader i språkförståelsen. De kvantitativa undersökningarna ger med nödvändighet ett utifrånperspektiv. Undersökningarna är i och för sig empiriskt omfattande, men det rör sig genomgående om tillrättalagda sammanhang och icke-kommunikation med fokus på perception. Sammantaget kan man lyfta fram åtminstone tre tydliga resultat. Ett första resultat är att alla språkbrukare i Norden inte förstår varandra lika bra, inte ens inom Skandinavien. Språkbrukare från Finland har stora svårigheter att förstå de skandinaviska

språken, även svenska, medan färingar och islänningar förstår danska betydligt bättre än svenska och norska. Färingar och islänningar förstår dessutom danska ganska väl, och i Delsing & Lundins undersökning (2005) sticker färingarna ut med mycket goda testresultat. Språkbrukare på Grönland har däremot stora svårigheter att förstå de skandinaviska språken, även danska. Med detta resultat skulle man kunna påstå att resultaten i attitydundersökningen till viss del bekräftas.

Ett annat resultat är att skrift är betydligt enklare att förstå än tal, och detta resultat är signifikant. Inte minst i en testsituation är det rimligt att tempot är viktigt, något som en testperson kan reglera i större utsträckning i en skriftlig uppgift. För såväl de skandinaviska språken som isländska och färöiska gäller dessutom att det finns en närhet till den egna skriften och en viss närhet till det egna talet, även om skillnaden mellan talad och skriven danska är stor. Ett tredje resultat, slutligen, är att personer från Norge i princip inte har några svårigheter att förstå vare sig svenska eller danska, oavsett om mediet är tal eller skrift. Tidigare har de inomspråkliga förklaringarna lyfts fram, men det är också rimligt att anta att attityden till grannspråken är mer positiv i Norge (exempelvis Delsing & Lundin 2005), liksom det faktum att norrmännen också anser sig väl förstå danska och svenska. Dessutom tillkommer att norskans två varianter bokmål och nynorska möjligen gör norska språkbrukare något mer vana vid tydlig språklig variation även inom det egna språket.

Sett till resultaten från de olika kvantitativa undersökningarna skulle man kunna påstå att språkvalet i intervjusituationerna är väl-motiverat: den svenska reportern på Bislett väljer svenska i sitt tilltal, liksom den svenska reportern i Lund. Däremot avstår den svenska reportern på Bislett från att översätta den norska friidrottarens svar, medan den svenska reportern i Lund översätter det danska svaret. Även att den svenska reportern i Stockholm intervjuar den danska idrottaren på engelska förefaller rimligt sett till resultaten. Detsamma gäller när den svenska reporter som intervjuar den finska skidmedaljören väljer engelska och får svar på engelska. De mer eller mindre medvetna strategierna för val av intervjuspråk kan alltså fortfarande beskrivas som välvalda, även om ett skandinaviskt språk väljs som intervjuspråk endast i två av fyra fall.

Den bild som i attitydundersökningarna och de kvantitativa undersökningarna framträder av språkförståelsen i Norden visar i och för sig på stora skillnader mellan språkbrukare från olika länder i Norden och Skandinavien. Men gemensamt för alla resultat är att bilden är förhållandevis mörk jämfört med hur det utifrån förväntningarna borde förhålla sig: den internordiska och den interskandinaviska språkförståelsen är inte så god som man önskar, och svenskar

väljer engelska för att kommunicera med personer från Danmark såväl som från Finland. Dessa resultat ska nu jämföras med resultaten från kvalitativa undersökningar. Kvalitativa undersökningar ger ett inifrånperspektiv snarare än ett utifrånperspektiv, och de utgör inte på samma sätt en testsituation för informanterna. I stället ligger fokus på kommunikation och överförande och mottagande av ett budskap, liksom på strategier för detta. De kvalitativa undersökningarna av språkförståelsen i framför allt Skandinavien, utifrån resultat från bland annat Börestam Uhlmann (1994), Zeevaert (2004), Lundin & Zola Christensen (2007), Ridell (2008) och Theilgard Brink (2016), visar delvis helt andra resultat än attitydundersökningarna och de kvantitativa undersökningarna. Även här finns åtminstone tre tydliga resultat. Ett första resultat är att tröskeln i realiteten är låg för förståelse mellan svenskar, danskar och norrmän. I en faktisk kommunikationssituation, som ger möjligheter till förtydliganden och återkopplande frågor, skulle man kunna uttrycka det så att den ömsesidiga språkförståelsen, med produktion på det egna språket och perception av något av de båda grannspråken, väntar runt hörnet. Ett annat resultat är att språkbrukarna är kreativa och hittar gångbara strategier för att kunna kommunicera med skandinaver på det egna språket. Detta faktum får givetvis stöd av och bidrar samtidigt till att tröskeln för förståelse är låg i en reell kommunikationssituation, där engelska uppenbart inte är ett val. Men samtidigt som tröskeln för ömsesidig språkförståelse mellan svenskar, danskar och norrmän är låg beskrivs ändå ibland, som ett tredje resultat, danska som ett främmandespråk av och för svenskar (Bacquin & Zola Christensen 2013). Det sista resultatet är anmärkningsvärt och med skandinaviska och nordiska ögon långt ifrån det eftersträvade. En sådan beskrivning kan dock motiveras med utgångspunkt i svenskarnas uppskattade och kvantitativt visade faktiska svårighet med danska, men då är det samtidigt viktigt att föra diskussionen ett steg vidare: när en språkbrukare väl har kommit över den första språkliga barriären finns nämligen inga likheter mellan grannspråk och främmandespråk som motiverar att danskan skulle vara ett främmandespråk för svenskar. Snarare är det så att det under den delvis obekanta ljudmattan finns ett i stora delar gemensamt ordförråd och en i stora delar gemensam språklig struktur.

Med utgångspunkt i resultaten från de kvalitativa undersökningarna skulle man kunna påstå att språket i såväl frågan som svaret på Bislett fortfarande framstår som välvalt. Detsamma gäller för den intervju som genomfördes i Lund, där den danska idrottaren förutsattes förstå svenska på samma sätt som den svenska intervjuaren förutsatte att han själv skulle förstå danska men i sin tur inte förutsatte att åskådarna förstod danska. Föreställningen om danska som

ett främmandespråk motiverar också att intervjun i Stockholm i sin helhet kom att genomföras på engelska. Man kan också ta denna diskussion ett steg vidare och fundera över intervjun som kommunikationssituation, där vikten av att ingen tappar ansiktet kan ställas mot föreställningen om en låg tröskel för språkförståelse. Med ett sådant resonemang kan det framstå som djärvt att ställa en fråga åtminstone till den danska friidrottaren på svenska, eftersom intervjuaren inte visste hur idrottaren skulle komma att svara och om han skulle förstå ett svar på danska. Utifrån intervjun som kommunikationssituation är det också helt rimligt att den svenska reportern intervjuar den finska skidåkaren på engelska redan från start.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att det inte är särskilt enkelt att avgöra vilken bild av språkförståelsen i Skandinavien och Norden som är rättvisande. Intressant nog skulle man kunna säga att alla de delvis olika bilder som har framträtt i de olika typerna av språkförståelseundersökningarna är sanna – eller att ingen av dem är det. Annorlunda uttryckt är bilderna antingen delvis eller helt sanna, och det är här det finns anledning att fördjupa resonemanget.

En ingång i ett fördjupat resonemang om språkförståelse är att se vem det är som definierar begreppet och vilken definitionen blir. Betyder språkförståelse att man kan klara av en testsituation, att man kan delta i ett samtal med andra skandinaver – eller för den delen, andra nordbor – eller att man kan arbeta i ett grannland och ha grannspråket som sitt språkliga verktyg i en arbetsvardag? Det är viktigt att resultaten relateras till svaret på den här typen av frågor. En ytterligare ingång i ett sådant resonemang är vilka språkbrukare som inkluderas när man undersöker och diskuterar språkförståelse. Redan rapporten *Håller språket ihop Norden?* (Delsing & Lundin 2005) visade på stora skillnader i förståelsen mellan de testpersoner som har det respektive skandinaviska språket som sitt förstaspråk och de som har det skandinaviska språket som sitt andraspråk eller till och med tredjespråk. Resultaten visar också på stora skillnader beroende på var i de undersökta länderna informanterna är bosatta: informanterna i Malmö förstod till exempel danska betydligt bättre än informanterna i Stockholm, informanterna i Köpenhamn förstod svenska betydligt bättre än informanterna i Århus, och informanterna i Helsingfors förstod både norska och svenska betydligt bättre än informanterna i Jyväskylä. I Norge finns det däremot inte några särskilda skillnader i resultaten som kan relateras till informanternas geografiska härkomst, utan de visar över lag goda testresultat. Redan de resultat som relateras till informanternas förstaspråk och geografiska hemvist understryker att det vore utopiskt att tro att alla språkbrukare inom ett så pass stort språksamfund skulle behärska de skandinaviska språken i samma utsträckning.

I ett fördjupat resonemang kan man även fråga sig om språkförståelse är vilken betydelse som den så kallade grannspråkförståelsen ska tillmätas och om man i första hand ser den interskandinaviska och internordiska språkförståelsen som ett medel för kommunikation eller ett bevarande av ett kulturarv. Beroende på vilket val som man gör här kan undersökningsresultaten användas på olika sätt, och resonemanget om de framtida ambitionerna för språkförståelsen i Norden och Skandinavien aktualiseras.

Några kommentarer till resultaten

Om man ytterligare vill problematisera bilden av språkförståelsen i Skandinavien och Norden blir åtminstone tre olika infallsvinklar intressanta, nämligen fakta, självuppskattningar och mätningar. Fakta definieras här som en situation som faktiskt föreligger, oavsett om man genomför en mätning och i så fall vilken typ av mätning som det är. Självuppskattning innebär de attityder som man har till något och hur man uppskattar sin förmåga. Självuppskattningen motiverar att man i sammanhanget även diskuterar frågan om en självuppfyllande profetia, som kan komma att påverka de språkliga val som en språkbrukare gör och det som han eller hon tror sig kunna prestera. Mätning, slutligen, syftar på de olika undersökningar som faktiskt har genomförts. Nedan diskuteras språkförståelsesituationen utifrån dessa infallsvinklar. För att kunna fördjupa resonemangen och i görli-gaste mån renodla några olika parametrar i diskussionen ligger fokus i avsnittet på språkförståelsesituationen i Sverige.

I Sverige är inte kunskaper i och egentligen inte heller kunskaper om grannspråken norska och danska längre ett krav i svensk grund- och gymnasieskola. I det centrala innehållet för ämnet svenska för grundskolans senare år listas i och för sig språkbruk i Sverige och Norden och "några kännetecknande ord och begrepp samt skillnader och likheter mellan de olika språken" (Skolverket 2017), men innehållet är riktlinjer och motsvaras inte av några lärandemål. Som en följd av detta läser svensklärarstudenter vid lärarutbildningarna runtom i Sverige i princip inte längre några kurser i danska eller norska, utan för att undervisa på den del av det centrala innehåll som rör grannspråk kan lärarna förlita sig på aktuella läromedel. För Sveriges del gäller även att kurslitteratur på danska och norska är långt ifrån ett självklart val vid högskolor och universitet. Detta medför i sin tur att studenterna inte kommer i kontakt med grannspråken i skrift. Däremot finns det åtminstone vid Lunds universitet en språkpolicy som innebär att engelska ska användas parallellt med svenska.

Den andra infallsvinkeln är självuppskattningen i ett Sverige-perspektiv. Svenskarna menar att danska är svårt att förstå och omöj-

ligt att producera, medan norska är enklare att förstå. Dessutom förstår norrmän svenska i princip utan problem. Slutligen framgår det att svenskar inte i särskilt stor utsträckning lockas av danska och Danmark, och alldeles uppenbart inte svenskar som bor utanför Öresundsregionen. Norge och norska lockar däremot mer.

Den tredje och avslutande infallsvinkeln handlar om mätning, som tidigare har problematiserats. I ett Sverige-perspektiv är det tydligt att mätningen får skilda resultat beroende på om den gäller en mer konstruerad och tillrättalagd situation eller en mer autentisk. Kvantitativa, tillrättalagda undersökningar, som ensidigt fokuserar på perception av ett grannspråk, visar att svenskar inte förstår danska i någon större utsträckning. Man skulle till och med kunna påstå att svenskars förståelse av talad danska av resultaten att döma i princip är obefintlig. Förståelsen av skriven danska är något större, men ordförrådet verkar ställa till problem. De kvantitativa mätningarna talar ett tydligt språk här, men den fråga som man måste ställa sig i sammanhanget är huruvida svenskarna faktiskt är dåliga på att förstå danska eller är dåliga på att bli testade, alternativt är vana vid andra typer av tester än rena färdighetstester. Resultaten av de konstruerade mätningarna ska också ses i relation till mätning i mer reella kommunikationssituationer, som inkluderar möjlighet till förtydligande frågor och repetitioner. I den senare typen framgår det tydligt att svenskar hittar olika strategier för att kommunicera i blandade samtalsrum och att engelska som språklig strategi inte naturligt ses som ett förstahandsval. De kvalitativa mätningarna ger alltså en annan men lika tydlig bild, nämligen att den dansk-svenska kommunikationen efter hand fungerar bra i reella kommunikationssituationer och att tröskeln för en grad av förståelse som fungerar i situationen ändå är förhållandevis låg.

Språkpolitiska ambitioner

Om man utgår från att det är viktigt för språkbrukarna i Norden och Skandinavien att det finns en form av språkgemenskap – oavsett om denna grundar sig i en önskan om ett redskap för kommunikation eller ett bevarande av ett gemensamt kulturarv – och att Skandinavien som geografiskt område utmärks av interskandinavisk språkförståelse är det rimligt att diskussionerna kopplas till resonemang om språkpolitik. Teleman (1979) utgår från begreppen socio-politisk normering, laissez-faire-normering och kommunikationsteknisk normering av språket, där det senare syftar mot funktionalitet och ändamålsenlighet. Även om Teleman (1979) inte myntade begreppen för att diskutera språkpolitik i Norden och Skandinavien kan man utifrån dem föra resonemang både om språkpolitik och språkpolitiska

ambitioner.

En språkpolitik som tar sin utgångspunkt i en socio-politisk normering lyfter fram normkällor och andra språkliga förebilder som fundament. I det aktuella sammanhanget skulle man i så fall kunna luta sig mot och dra paralleller till en språk-, kommunikations- och kulturgemenskap i en diskussion om vikten av att arbeta för att "det umistelige" bevaras och att förutsättningar finns för en interskandinavisk språkförståelse. En språkpolitik som utgår från förhållnings-sättet *laissez-faire* innebär att språket och kommunikationen sköter sig på egen hand och att man inte bör sträva efter någon övergripande språkpolitik. En konsekvens av detta är att det språkbruk som segrar beskrivs som bra, något som skulle tala emot grundtanken i det omistliga. I en sådan diskussion blir valet att i svensk grund- och gymnasieskola minimera inslaget av grannspråksundervisning relevant. Relevant blir även det faktum att engelska allt tidigare blir ett obligatoriskt ämne i skolan och att andelen friskolor med engelska som arbetsspråk ökar. Därtill ses engelska i allt större utsträckning som ett naturligt arbetsspråk inom högskole- och universitetsväsendet. Den kommunikationstekniska normeringsprincipen, slutligen, innebär att språket ska normeras så att det är ett maximalt ändamåls-enligt redskap för sändare och mottagare. Språket ska även vara så enkelt som möjligt att tillägna sig. Den kommunikationstekniska normeringsprincipen skulle kunna tolkas som att var och en behåller sitt eget språk i en interskandinavisk kommunikationssituation och att en svensk, en dansk och en norrman på motsvarande sätt behåller sitt språk i en internordisk kommunikationssituation. Då sker i det första fallet produktionen på det egna språket och perceptionen på ett skandinaviskt grannspråk, och i det senare fallet perceptionen på det skandinaviska grannspråket och produktionen antingen på ett skandinaviskt språk som andraspråk – närmast att beskriva som "skandinaviska" – eller på engelska. Sammantaget finns inslag av alla tre normeringsprinciperna i diskussioner om språksituationen och därmed också språkförståelsesituationen i Skandinavien och Norden, om än på olika sätt, på olika nivåer och med olika accenter.

Om man för resonemanget om den kommunikationstekniska språknormeringen ett steg till uppstår ytterligare normativa principer att överväga. Ändamålsenlighetsprincipen är nämligen inte helt enkel att tillämpa, inte minst eftersom något som är ändamålsenligt för en person inte behöver vara det för en annan. För att återknyta till de fyra inledande scenarierna kan man säga att intervjusituationen i Oslo fortfarande framstår som lyckad, ur flera aspekter, och för intervjuare och intervjuad var svenska respektive norska det mest ändamålsenliga valet. För den svenska reporter som intervjuade en dansk friidrottare i Stockholm var engelska förstahandsvalet.

Engelska blev det naturliga valet även för den svenska reporter som intervjuade den finska skidåkaren. Det blir allt tydligare att den svenska reportern i Stockholm tog det säkra före det osäkra genom att ställa sin fråga på engelska och därmed utgå från att den danska idrottaren skulle svara på samma språk. Det är också möjligt att den svenska reporter som intervjuade den finska skidåkaren valde det som han ansåg var mest ändamålsenligt för den person som han intervjuade. I detta fall verkade engelska vara ett rimligt val. I en intervjusituation finns inget förhandlingsutrymme, och det är rimligt att anta att engelska då ligger ganska nära som naturligt val eftersom den intervjuade måste förstå de frågor som ställs och reportern måste förstå de svar som ges. Det som sticker ut i sammanhanget är att danska och finska i viss mån likställs för en svensk reporter.

Ett argument som förs fram för att en skandinavisktalande ska behålla det egna språket i interskandinaviska kommunikationssituationer är att man inte kan nå så djupt i diskussionerna när ingen talar sitt förstaspråk, utan alla kommunikationsdeltagare väljer i stället engelska som lingua franca. Resonemanget är dock inte direkt applicerbart på en intervjusituation eftersom den inte i första hand handlar om att föra djupa resonemang utan om att båda parter måste hjälpa varandra att behålla ansiktet och förstå.

Avslutning

Sammanfattningsvis kan man konstatera att det är svårt att få en enhetlig bild av språkförståelsen i Norden och Skandinavien eftersom situationen är komplex. Men denna komplexitet är i sin tur en poäng med hela genomgången här och en viktig del i det som gör språksituationen unik: eftersom de mätningar som ligger till grund för uttalanden om språkförståelsen i Norden och Skandinavien är genomförda på helt skilda sätt är det bara rimligt att resultaten ser olika ut. Kontexten och kommunikationssituationen för de olika mätningarna skiljer sig åt, och det får naturligt konsekvenser för val av testmetod och därmed också för bilden av språkförståelsen. Om man liknar de olika resultaten vid pusselbitar skulle man kunna säga att de olika pusselbitarna inte kan användas i samma pussel. Det blir relevant huruvida man mäter perception eller produktion och huruvida man har valt att undersöka förståelse av talat eller skrivet språk. Och inte minst är det relevant huruvida man har valt en autentisk kommunikationssituation eller en tillrättalagd testsituation. Man skulle kunna vända på resonemanget och påstå att det skulle ha varit mer bekymmersamt om resultaten hade varit desamma i dessa helt olika typer av undersökningar.

När det gäller definitionen av språkförståelse kan man konstatera

att forskningen verkar ha en definition och språkbrukarna en annan, som delvis men inte helt överlappar varandra. På så vis kan språkförståelse bli ett relativt begrepp och därmed föremål för omdefinition och omtolkning på så sätt att de som är involverade i en faktisk kommunikationssituation borde få tolkningsföreträde för huruvida det föreligger språkförståelse eller inte.

Något som problematiserar bilden av språkforskarnas utgångspunkter för kvantitativa undersökningar är vilka språkbrukare som ska inkluderas när man undersöker språkförståelse. Komplexiteten i samband och relationerna mellan olika språk, språkbrukare och länder gör att kvantitativa undersökningar aldrig kan ge ett komplett svar, inte minst eftersom det är ogörligt att genomföra fullskaleundersökningar. Om man inkluderar även de språkbrukare som har något av de skandinaviska språken som sitt andraspråk eller möjligen tredjespråk blir bilden än mer komplex.

Avslutningsvis verkar det rimligt att utgå från att det som vi inte vill mista är just det som inget annat språksamfund kan skapa, nämligen en situation där språksituationen och inte minst språkförståelsen både bevarar ett arv och utgör ett redskap för kommunikation. För att uppnå detta måste vi även fortsatt bibehålla ett fokus på att kommunikationen fungerar i reell praktik, helt oberoende av mätresultat, tester och attityder. Och i så fall måste de språkliga val som vi gör utgå från varje specifik kommunikationssituation. Med ändamålsenlighetsprincipen och den aktuella kommunikationssituationen som utgångspunkt vågar man nog påstå att såväl intervjuare som intervjuade i de olika scenarierna ovan agerade precis efter boken – om en sådan hade funnits.

Referenser

Bacquin, M & R Zola Christensen (2013) Dansk og svensk – fra nabosprog till fremmedsprog? I: *Språk i Norden* 2013.

Braunmüller, K (2001) Semikommunikation and Accomodation: Observations from the Linguistic Situation in Scandinavia. I: *Arbeit zur Mehrsprachigkeit. Working papers in multilingualism* 17:2001. Bernd Meyer & Notis Toufexis (Hrsg): Text/Diskurs, Oralität/Literalität unter dem Aspekt mehrsprachiger Kommunikation.

Bø, I (1978) *Ungdom og naboland. En undersøkelse av skolens og fjernsynets betydning for nabospråksforståelsen*. Rogalandsforskning 4. Stavanger.

Börestam Uhlmann, U (1994) *Skandinaver samtalar. Språkliga och in-*

teraktionella strategier i samtal mellan danskar, norrmän och svenskar.

Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. Textgruppen i Uppsala AB.

Delsing, L-O & K Lundin (2005) *Håller språket ihop Norden? En forskningsrapport om ungdomars förståelse av danska, svenska och norska*. TemaNord 2005:573

Gregersen, F (2003) Factors influencing the linguistic development in the Øresund region. I: *International Journal of the Sociology of Language*. 2003(159).

Haugen, E (1953) Nordiske språkproblemer – en opinionsundersøkelse. I: *Nordisk tidskrift* 29.

Haugen, E (1966) Semicommunication: The language gap in Scandinavia. I: *Sociological Inquiry* 36.

Jørgensen, N & E Kärrlander (2001) *Grannspråksförståelse i Öresundsregionen år 2000. Gymnasisters hörförståelse*. Nordlund 22:1. Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet.

Lundin, K & R Zola Christensen (2001) *Grannspråksförståelse i Öresundsregionen år 2000. Gymnasisters läsförståelse*. Nordlund 22:1. Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet.

Lundin, K & R Zola Christensen (2007) Kommunikationsstrategier i svensk-danska samtalsrum – några inledande iakttagelser. I: *Språk i Norden* 2007.

Maurud, Ø (1976) *Nabospråksförståelse i Skandinavia. En undersøkelse om gjensidig forståelse av tale- og skriftspråk i Danmark, Norge og Sverige*. Nordisk utredningsserie 13. Nordiska rådet, Stockholm.

Prins, W S (2005) Grannspråksförståelsen i Sverige och Sverigefinland. Sverigesvenska och finlandssvenska gymnasieelevers förståelse av talad danska och talad norska. I: *Språkbruk* 2:2006.

Ridell, K (2008) *Dansk-svenska samtal i praktiken. Språklig interaktion och ackommodation mellan äldre och vårdpersonal i Öresundsregionen*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk 76. Uppsala universitet.

Skolverket (2017) *Läroplan för grundskolan*. (www.skolverket.se).

Teleman, U (1979) *Språkrätt. Om skolans språknormer och samhällets*. Liber Läromedel, Malmö.

Teleman, U (2001) *Öresundsspråk. I: Sproglige åbninger. Festschrift til Erik Hansen*. Red: Jarvad, P. Reitzels, Copenhagen.

Theilgard Brink, E (2016) *Man skal bare kaste sig ud i det. En interviewundersøgelse af unge i Nordens nabosprogsforståelse i praksis*. Nordisk Sprogkoordination.

Zeevaert, L (2004) *Interskandinavische Kommunikation. Strategien zur Etablierung von Verständigung zwischen Skandinaviern im Diskurs*. Philologia. Sprachwissenschaftliche Forschungsergebnisse 64. Verlag Dr Kovac, Hamburg.